

A román börtönökben

— Téged is letartóztattak? miért?

— Magyarország miatt.

vagy:

— Mennyit kaptál?

— Öt évet, Magyarország miatt.

avagy:

— Lefogtak 56-ban?

— Le, Magyarország miatt.

Sokunkat, nagyon sokunkat lefogtak s elítéltek « Magyarország miatt ». Sokan, nagyon sokan beleestünk abba az « új hullámba », melyet « Magyarország »-hullámnak neveznek.

Ez az új hullám elég későn érkezett, csaknem tíz évvel az első nagy letartóztatási hullámok után. A cellákban már lekopott a kövezet, a falakat több centi vastagon új vakolat fedte — az egymást követő fedőrétegek száz és száz négyzetméter cellafalon törölték el az egykori, köröm- meg szögdarab-véste neveket, dátumokat, üzeneteket, a börtönprózát, a börtönverseket. Előttünk sok más hullám söpört át: politikusoké, vezetőké, « kémeké », « terroristáké », erre vitte a víz a papokat, az értelmiségit, a parasztot, sok-sok parasztot vitt erre, diákat is, gimnazistát is, sok különféle vallásos szekta tagját, « elhajlókat », « propagandistát »... S újra csak, újra sok, sok parasztot.

Sokan, nagyon sokan ültünk itt « Magyarorszáért ». Ezen az őszön az ősz a rákövetkező nyárig tartott, a

rendőrkapitányságok, a körzeti börtönök dugig voltak, mint néhány évvel korábban, amikor több egymást követő hullám ott tört meg a Duna-Fekete tengeri csatorna soha el nem készült partján, ennek a hatalmas munkavagy inkább fegyenctábornak a mélyén. Most hirtelen újra behívták az alig egy éve leszerelt tízezer milicistát, börtönört, államvédelmi beosztottat, újra egyenruhába bújtatták őket, ugyanakkor nyakra-főre toboroztak fiatal erőket. Felgyülemlett ugyanis a munka.

Nem tudjuk hány személyt tartóztattak le pontosan « Magyarország miatt », 1956 és 1957 között. Egyesek megúszták néhány összezúzott csont árán, néhány hetes vagy néhány hónapos szigorú vizsgálat után (a vizsgálótisztek jelszava a szigor volt, nem dolgoztak kesztyűs kézzel). Legtöbbjüket azonban csoportonként elítélték s börtönbe zárták — a « csoport » volt a « népi igazságszolgáltatás » kedvenc műszava: olyanok, akik soha nem találkoztak az életben, vagy csak néhány szót beszéltek egymással, ott ültek egyazon csoportban, azzal vádolták őket, hogy katonai jellegű felforgató szervezetet alakítottak a francia-angol imperializmus zsoldjában. Minket először tartóztattak le s ítélték el; velünk együtt több tízezer « visszaeső bűnös » is elítélésre került: olyanok, akik már leülték a rájuk mért börtönbüntetést, vagy akiket a « Genfi törvény » értelmében szabadlábra helyeztek, néhány heti vagy néhány havi feltételes szabadság után hirtelen újból lebuktak. Igen kevés volt köztük, aki újabb vád alá eshetett; legtöbbjüket az ügyészség a « felügyeleti jog » gyakorlása értelmében füleltette le; hirtelen úgy találta, hogy a *már leült büntetés* kevés volt, új paragrafust talált arra, hogy a régi iratok alapján meghosszabbítsa a büntetést, vagy újat rójon ki.

Mennyien lehettünk? Ötvenezeren? Százezren? Többen? Nem tudni. De nagyon sokan voltunk. Olyan sokan, hogy a túltömött fogdák nem tudták betölteni a börtön alapvető hivatását, a foglyok egymástól való elszigetelését. Új fogdákat építettek, pincékbe, alagsorokba zárták be a foglyokat, magtárakba, sőt magánlakásokba is. Oly sokan lehettünk, hogy a vizsgálótisztek fejvesztve dolgoztak, s hiába verbuváltak annyi új tisztet, éjjel-nappal szolgál-

latban voltak, sőt — annak ellenére, hogy a szabályzat tiltja a rabok egymás közti érintkezését — valóságos párhuzamos kihallgatásokat rendeztek. (Ami alaposan megnehezítette az egyéni jegyzőkönyvek gépírt példányainak az elkészítését.) A nagy tolongásban az államvédelmi tisztek más hivatású kartársak segítségét voltak kénytelenek igénybe venni: ott voltak az *ügyészek* (engem is egy egyenruhás ügyész páholt el, 1956 december 25-én, az akkori belügyminisztérium pincéjében — a ház ma a román KP központi vezetőségének székháza). *Gépíró-nők* is dolgoztak kihallgatás-ügyben: négy egyetemista elmondta, hogyan hallgatta ki — tehát hogyan sértegette, pocskondiázta, pofozta — több titkárnő. *Orvosok* is beszálltak a menetbe; sosem felejttem el azt, aki — mikor orvosságot vagy gondozást kértünk tőle, azt felelte: « Majd kapsz, ha bevallottad a bűnödöt ».

Azt mondják, hogy a magyar forradalom — Poznanban kezdődött. Azt is mondják, hogy a bukaresti zavargások Budapesten kezdődtek.

Igen is meg nem is. Nem — a magyarok ugyanis mindenképpen fellázadtak volna. Igen — mivel a románok nem zavarogtak volna annyira, ha előbb a lengyelek, majd a magyarok nem kezdik el az egészet.

Sértő ez a románokra nézve? Miért lenne az? Mi románok nyugodt, békés nép vagyunk... nemdebár? Mi románok nem vagyunk felkelő alkat. Igaz, nem vagyunk ideális szolgák sem — nem vagyunk elég engedelmesekek, de renitensek sem vagyunk. Pletykasustorékoló szolgák vagyunk. A román alávetettek s a felsőbbtség közt — akár nemzeti, akár idegen ez a felsőbbtség — évszázados történelmi szabotázs-rendszer áll fenn, afféle légvédelmi dacszövetség. Mi románok nyugodt nép vagyunk, messze ellátunk, egészen a láthatárig, az ördöggel is lepaktálunk, ha kell, s tudjuk, mitől döglük a légy. A román a maga módján szokta a történelmet szabotálni, alulról, amikor a felsőbbségnek dolgozik, rágalmazgatva, hátba-leszólva, de amikor visszafordul a főnök, a román ott áll, ha nem is vigyázzban, de elégedett mosollyal. Mi románok ügyes fickók vagyunk! Látunk, hallunk, mindent megértünk: a gazda szar pasi, persze, de hát csak nem

mondjuk a szemébe, csak nem fogunk fellázadni! Megvan nekünk a mi dáko-román (vagy újabban: tráko-géta) modorunk a feljebbvaló elleni küzdelemre: kivesézzük, halálba-tréfáljuk.

Antonescu-ellenes viccekkel (vajon így volt-e igazán?) keltünk át előbb a Pruton, majd a Dnyeszteren, a Bugon, a Donon, s még a Volgán is átkeltünk volna, ha az orosz hasba nem lő Sztálingrádnál. 1944 augusztus 22-ig tehát Antonescut szapulva küzdöttünk oroszlánmód az oroszsal, s már másnap hajnalban orosz ellenes viccekkel harcoltunk mint az oroszlán — természetesen! — a német ellen. Így keltünk át hol a Maroson, hol a Tiszán, majd a magyar Duna-szakaszon, s így értünk fel kacagva a Kárpátokra — elharcoltunk volna az Alpeselekig vagy a Pireneusokig, ha a parancs nem az, hogy megállj. Hát igen, nincs még egy olyan nép, mint mi vagyunk: tréfa-királyok. Nem lázadunk fel, kivéve ha a főnök mondja: fellázadni! Minek hőzöngeni? Tudjuk, hogy a legrettenőbb fegyver a szó. Így hát mi: *beszélünk*.

A velünk együtt börtönbe kerülteknek legalább a kilencven százaléka *dumáért*, s nem *tettek miatt* került a hűvösre. Ebből a kilencven százalékból a negyede ha volt, aki Magyarországról dumált (vagy arra vonatkozóan tett fel kérdést önmagának vagy másoknak). A többi egész egyszerűen más témakörben « ágált ». N. Gulinescu például, ez a régimódi, kicsiben dolgozó utcai tolvaj épp letöltötte köztörvényes büntetését, s az volt az első dolga, hogy az első kocsmában elkiáltotta magát, szeszes fővel: « Éljen a demokrácia — Míg ide nem ér Amerika! » Villámgyorsan visszarángatták a börtönbe, tíz évet kapott « magyar ügyben » — tíz évet, igen! s magyar ügyben, mert kocsmái szózatát a magyar forradalom idején tartotta. Vagy V. Trocan, egyszerű parasztember, aki jegy nélkül utazott a vonaton, s amikor az ellenőr rajtakapta, a következő mondattal próbálta kiengesztelni: « Hadd el, nem ezen a jegyen fog megbukni a kormány! » Öt évet kapott, « magyar ügyben ». Később biztosan sokszor eszébe jutott: nem kellett volna vonatra ülnie, amikor a magyar meg az orosz püfölte egymást.

A *cselekvő* tíz (vagy öt) százalékot odacsapták valamilyen katonai *csoporthoz*: Toprajszárból Bukarest felé indult (vagy akart indulni) egy bizonyos páncélos egység parancsnoksága; egy másik páncélostiszt-csoport a Gherla-i börtönt akarta volna felszabadítani; a harmadik csoport a Katonai Főiskola növendékeiből állt, idejük már nem volt arra, hogy bármit is cselekedjenek, a biztonsági szervek idejében lefogták az ellenség kezét...

Ami a diákokat illeti, csakis a temesváriak *tettek valamit*. Talán mert egy bizonyos Hajducu nevezetű marxizmus-tanár állt az élükön. Nemcsak hogy összegyűltek egy teremben (Romániában ez nem kis dolog), nemcsak hogy lementek az utcára (azzal a követeléssel, hogy menjenek ki az oroszok, szüntessék meg a kötelező beszolgáltatást a mezőgazdaságban, vezessenek be oktatási meg választási reformot, stb.), hanem ráadásul még meg is ütköztek — igazán románokkal van-e dolgunk? — az ellenük küldött belügyi alakulattal. A diáklányok (gyenge violák) elbarikádozták magukat a lányotthonban, s üres uborkásüvegekkel, és sajnos ugyancsak üres konzervdobozokkal bombázták a rájuk küldött csapatokat.

A bukaresti diákoknak — talán mert nem állt marxizmus-tanár az élükön? — nem sikerült időben cselekedniök. Elhatározták, hogy az Egyetem téren nagygyűlést tartanak, de túl hosszúvá szabták a várakozási időt: november elsején határozták el a november ötödikei nagygyűlést. A « lázítók » letartóztatása az elsejéről másodikára virradó éjjel megkezdődött. Ötödikén azután mindazokat, akik átcsúsztak a hurkon — meg a « diák külsejű járókelőket » — mind kegyetlenül berángatták a rendőri riadóautókba.

Komolyra fordítva a szót, hosszú évek óta most történt meg először, hogy a románok élcelődő kedve újra fel támadt. Több volt a szokásos viccelődésnél. Az utcán, az üzletekben, a villamoson fennhangon kommentálták a magyar eseményeket. Sőt, egyre többször lehetett hallani a következő érvelést: « És a mi helyzetünk talán jobb, mint a magyaroké? » Sőt, az emberek megszólították a diákokat: « Mire vártok, fiúk?! », vagy éppen cselekvésre hívták fel őket: « Ti vagytok a diákok, kezdjétek

hozzá, mi majd megyünk utánatok ». Néhány eléggé hihetetlen jelenet is lezajlott a villamosokon: néhány állambiztonsági vagy belügyes embert, aki egyenruhában mert felszállni, gúnyolni kezdték az utasok, lökdösték, köpködték őket, lekapták tányérsapkájukat, körbedobálták: gombjukszakadtan, sapkavesztetten kászálódtak le a szerencsétlenek. Hát igen, még ennél a békésnek tartott népnél is lehetett néhány ilyen túlkapást tapasztalni. Magam is láttam ilyesmit, sőt részt is vettem hasonló lázadásban.

A nyomozás idején, a kihallgatások után, azután a börtönben, rabtársaimmal arra a következtetésre jutottunk, hogy « ha a belügy nem járt volna el megfelelő gyorsasággal » (ami a hivatalos megfogalmazása volt az eseményeknek), vagy ha Kádár nem kérte volna az orosz csapatok második beavatkozását (ez volt a mi változatunk), biztosan Romániában is úgy történtek volna a dolgok, mint Magyarországon.

Az évek múltak; lassan megváltozott az akkor hangoztatott vélemény; a végén a visszájára fordult. Ma már azt hiszem, hogy ha a biztonsági szervek lassan reagáltak volna is, vagy ha a november 4-i esemény később következett volna be, vagy egyáltalán be sem következik — szóval ha 1956-ban a magyar kisépri az orosz s szállás-csinálóit, Romániában akkor sem változott volna a helyzet. Vagy alig változott volna.

Mi románok ugyanis — a szabályt erősítő kivétellel — épp csak morgolódo bacsik vagyunk. Az biztos, hogy elégünk van a feljebbvalókból, a hatalmasokból, dehát — felborítani mindent, csak úgy ukmukfukk? Más lenne, ha az amerikaiak bejönnének, vagy... a kormány valami rendeletet tenne közzé... Forradalmárkodni? Tudjuk mi azt, Romániában az ilyesmi nevetség tárgya. S mi nem szeretjük, ha kinevetnek minket.

1956 ősze... Húsz év múlt el azóta. Húsz év, a börtöneinkkel, a magyar vérrel, a cseh megalázás és méltóság könnyeivel, a lengyel munkások sorozatos kétségbeesett lázadásával... Húsz év, s ez idő alatt mi a « magyar ügyért elítélt diákok » megpróbáltuk, hogy ne kerüljünk ismét börtönbe (nem mindig sikerült), másrészt szembe kellett

nézni volt börtöntársaink, ismerőseink, sőt néha családtagjaink gúnyos, néha ellenséges megjegyzéseivel: « Nahát, azt hittétek, erősebbek lesztek *náluk?* », vagy « Ha tudnád, mit szenvedtünk miattad! » és: « A diák az csak tanuljon, miért kellett provokálni *ezeket?* » A « magyar ügyért » lefogott diákokat mindenért elmarasztalták a többiek. Amikor a zsilavai börtönben először hallottam ezt a vádat egy politikus szájából, elöntött a méreg, nekiugrottam. Úgy éreztem, ekkora méltánytalanságot meg kell torolni. Később megtanultam, hogy uralkodjam az érzelmeimen. Uralkodtam is rajtuk, amikor éjnek idején haldokló cellatársamnak orvost követeltem, s amidőn utolsó erejét összeszedve így szólt a beteg: ne zavarod a fegyőrt — abba hagytam az ajtórángdosást, az ordítózást.

1956 ősze... Mi, egykori fegyencek örökre viseljük a húsz év előtti idők bélyegét.

1956... Sötét évforduló: amire emlékezünk, az a letartóztatás, a verés, az éhezés, a börtön, a rendőri nyilván tartás — a rendőrileg nyilván tartott szabadságon-lét... De nagyszerű is az évforduló: az alávetettek tömegében mi voltunk azok, akik — ha nem cselekedtünk is — legalább beszéltünk.

Úgy látszik, mi románok mindig ebben a forradalom előtti stádiumban toporgunk. Talán mert még a történelem előtti korban élünk...

(A párizsi « *Cahiers de l'Est* » 1976. évi 8. számában « *Vingt ans après* » címmel megjelent szöveg alapján.)